

## (II) London 1899: Skyddslagar och särart

Idén om speciella arbetarskyddslagar för kvinnor kommer från principen att kvinnor måste ha privilegier, inte rättigheter, att de måste beskyddas istället för att få makt att beskydda sig själva, att kvinnor är – som nationalekonomerna säger – ”ett folks mest värdefulla egendom” istället för att utgöra en del av folket.

*Alexandra Gripenberg, 1899*<sup>1</sup>

Rösträttsfrågan orsakade en splittring av den kvinnointernationalism, som hade börjat organiseras i International Council of Women (ICW). Detta internationella råd hade planerats i Washington under en kongress med samma namn år 1888. ICW hade sedan konstituerats 1893 vid en annan internationell kvinnokongress i Chicago i samband med världsutställningen där. Organisatorerna 1893 ville presentera kvinnors framsteg. Både kvinnor som representanter av organisationer och enskilda kvinnor hade välkomnats, för att befrämja ”kvinnors gemensamma intressen överallt”.<sup>2</sup> Rösträttsfrågan hölls medvetet utanför denna nya organisation liksom andra kontroversiella frågor. De ledande ansåg att ställningstaganden skulle kunna minska anslutningen. Denna försiktighet blev en utmaning för radikalare kvinnor, och dessa motståndningar kom upp till ytan på senare kongresser i London och Berlin. I London 1899 planerades och i Berlin 1904 förverkligades planerna på en internationell rösträttsrörelse, International Woman Suffrage Alliance, som en reaktion mot den passiva inställningen inom ICW.<sup>3</sup>

1. "The idea of special labour legislation for women is an outcome of the old principle that women must have privileges, not rights, that they must be protected instead of having the power to protect themselves, that they are – as the national economists say – 'A people's most precious property', instead of forming a part of the people itself." London 1899 Vol. 2 (*Women in Industrial Life*) 49. Svenska citatet ur *Dagny* 1899.

2. "[...] and all distinguished women, whether they belong to any particular organization or not, will meet on absolutely equal terms for the advancement of the common interests of women everywhere [...]", signerat av Bertha M. H. Palmer, President, Ellen M. Henrotin, Vice-President, Woman's Branch World's Congress Auxiliary, ICW Chicago 1893:xxii.

3. Rupp har behandlat ICW utförligt. Rupp 1997, samt för dessa uppgifter Rupp 1997:20ff.

Också kring frågan om kvinnors lönearbete kom intressemöten att utvecklas under de två International Council of Women-anknutna kongresser som hölls åren 1899 och 1904. Där fördes livliga debatter om nattarbetsförbudet. Några deltagare bedömde ställningstagandet till särlagar som bestämmande för hela kvinnorörelsens framtida utveckling. Under dessa kongresser – särskilt den i Berlin – blev ”moderskap” och ”särart” (*Eigenart*) honnörssord för inflytelserika kvinnoaktivister när lönearbetets villkor diskuterades. Majoriteten inom kvinnorörelsen värderade moderskap och kvinnors speciella plikter i samhället allt högre. Krav på jämlik behandling inför lagen förbyttes i stöd för särlagar i arbetslivet.

Den anglosaxiskt initierade International Council of Women lyckades få med sig många kvinnoorganisationer i de stora industriländerna. Nationella råd startade och fungerade brett samlande i sina hemländer. England och Sverige anslöt sina nationella råd år 1898, Kanada och Tyskland hade anslutit sig året innan, vilket gav fem medlemsländer inklusive USA. År 1899, vid tiden för kongressen i London, var åtta länder anslutna. År 1904, när det tyska nationalrådet Bund Deutscher Frauenvereine anordnade kvinnokongressen i Berlin, hade antalet utökats till femton.<sup>4</sup>

Bund Deutscher Frauenvereine hade redan före sin anslutning till paraplyorganisationen böjt sig för ICWs idé om att internationella kongresser bara fick hållas vart femte år, i polemik med radikala kvinnoaktivister i Berlin 1896. Det tyska förbundet skulle stå som värd för kongressen i Berlin 1904. De franska feministerna, som bildade sitt nationella råd år 1901<sup>5</sup>, fångades också de på sikt in i denna femårsdisciplinering men hade hunnit hålla sin egenorganiserade kongress vid världsutställningen 1900, där kvinnors ekonomiska medborgarskap försvarats.

4. Det svenska nationalrådet grundades 1896, det engelska 1895. Bund Deutscher Frauenvereine grundades 1895 och anslöt sig 1897. Nyttillkomna 1899 var Australien, Danmark och Nederländerna. 1904 hade Italien, Nya Zeeland, Argentina, Frankrike, Österrike, Schweiz, Ungern och Norge anslutit sig. Lefauchaux 1966: 203ff, 209, 213, 216, 219, 234ff, 350; *Dagny* 1898:481; Några länder, som senare skulle ansluta sig, var med som observatörer utan rösträtt på interna möten i London. International Council of Women *2nd quinquennial meeting, London, July 1899*, edited by the Countess of Aberdeen, retiring President. London: T. Fisher Unwin, 1900:11f, hädanefter = ICW London 1899:11f.

5. Lefauchaux 1966:243.

## *International Congress of Women*

Den internationella kvinnosammankomsten i London 1899 hade en dubbel karaktär. Det var det andra Quinquennial Meeting of International Council of Women, det vill säga det andra av de interna möten, som hölls vart femte år. Det första hade hållits när organisationen bildades i Chicago 1893. Till dessa femårsmöten skickade varje medlemsland tre officiella delegater, så att varje land, oavsett storlek, hade samma röstetal. Leila Rupp, som forskat om den internationella organiseringen av kvinnorörelsen, skriver att det var först år 1899 som "den internationella strukturen började bli stadigt förankrad".<sup>6</sup> Den uppmärksamma läsaren märker att det hade gått sex, inte fem, år mellan Chicago- och Londonsammankomsterna. Föreningen handlade om att organisationen inte var särskilt effektiv i sitt inledningsskede.

Vid sidan av femårsmötet 1899 hölls en kvinnokongress, International Congress of Women, med deltagare från hela världen. I London organiserades kongressen av ICWs styrelse. En öppningsceremoni ägde rum i Westminster Town Hall. Till den hade många kongressdeltagare mött upp, däribland ett hundratal gäster från över 20 länder. I framtiden var det meningen att ett nationellt råd skulle överta ansvaret för att ordna en kongress i sitt hemland i samband med varje femårsmöte. Eftersom mötet och kongressen i London hölls samtidigt kunde det för en utomstående vara svårt att förstå att det i princip handlade om skilda fora.<sup>7</sup>

The Quinquennial Meeting, det beslutande organet för International Council of Women, ville undvika känsliga frågor. Som organisation för samarbete och koordinering ville det internationella rådet representera alla de kvinnoorganisationer som anslutit sig till nationella råd (*National Councils*). Det valde därför att inte ta ställning i kontroversiella frågor.<sup>8</sup> Neutralitet

6. *Dagby* 1899:270; "[t]he international structure begun to solidify", Rupp 1997:19.

7. *Dagby* 1899:223f, 271; Malmberg 1899:216; Hainisch 1900:9.

8. År 1899 bestod styrelsen för ICW av Countess of Aberdeen, ordförande; Mrs May Wright Sewall, vice ordförande; baronessan Alexandra Gripenberg, kassör, Teresa Wilson, korresponderande sekreterare och Maria Martin, arkivansvarig sekreterare (som representerades av Oddo Defflou, på vars begäran rådet valde Mrs Willoughby Cummings, Kanada, som tillfällig arkivansvarig sekreterare). I London valdes en ny styrelse för de kommande fem åren: May Wright Sewall blev ordförande och Lady Aberdeen vice ordförande; Jeanette Schwerin kassör, som efterträddes av Helene Lange, Berlin; Teresa Wilson, korresponderande sekreterare och Mlle Vidart, Genève, arkivansvarig sekreterare. ICW London 1899:VII, 320; *Der internationale Frauen-Kongress in Berlin 1904*. Bericht mit ausgewählten

och diskussioner var modellen: alla sidor skulle få komma till tals.

Fördelen med att organisera en kongress vid sidan av femårsmötet, var att ha en arena för åsiktsutbyten utanför organisationen. Några resolutioner enligt franskt mönster kunde det ändå absolut inte bli frågan om ens vid kongressen. Inbjudna inledare talade först och där skulle alla sidor av ett problem ha sina representanter. Därefter fick en kort diskussion föras under ordnade former och utan summering. På kongressen var alla talarna, enligt finska Alexandra Gripenberg, ”strängeligen tillsagda att ’endast adressera sig till ordf.’ det vill säga man får aldrig säga annat än ’madame president’, inte ’ladies and gentlemen’, hvarken i början, midten eller slutet.” Sådan var seden i England för att ”förebygga upphetsning af publiken från talarens sida och olämpliga inblandningar från publiken”.<sup>9</sup>

Den politiska jämlikheten blev kontroversiell på kongressen just för att ICW insisterade på neutralitet. Stämningen bland deltagarna var för rösträtten och många ville manifesteras detta. Tre offentliga möten arrangerades av kongressen, bland dem ett – som det sades – misslyckat fredsmöte och ett lyckat rösträttsmöte. Ännu ett möte som oreserverat stödde rösträtten organiserades *helt utanför* kongressen av en lokal rösträttsorganisation i opposition mot kongressens feighet. Dessutom kallade tyskorna Anita Gustava Heymann och Anita Augspurg, kända rösträttsaktivister i sitt hemland, till ett mindre alternativt möte för att förbereda grundandet av en internationell organisation för kvinnors rösträtt. De fick stöd av den nordamerikanska rösträttsrörelsen,<sup>10</sup> vilken skilde sig från ICWs försiktiga linje. De radikala kvinnorna förberedde i London nästan subversivt en kamporganisation som vågade ta ställning och driva en jämlikhetsfråga. De valde den för män så aktuella rösträttsfrågan. Varför skulle kvinnor tåga om rösträtten som drevs allt hårdare av de män som ännu inte hade rätten att rösta? Naturligtvis blev

Referaten. Hrsg. im Auftrage des Vorstandes des Bundes deutscher Frauenvereine von Marie Stritt. Berlin 1905:Vol. 2:171ff, kongressen hädanefter = ICW Berlin 1904; *Dagny* 1899:223, 271ff, 311; Rupp 1997:21f.

9. Programblad "International Congress of Women" utan datum, Mapp: Congrès 1899 – Londres, Dos 38, BMD; citaten ur brev från Alexandra Gripenberg till "H. E. Kära ni!" 23/6 1899, AG 304:4:27 s 7.

10. ICW Berlin 1904 Vol 2:172; Programblad "International Congress of Women" utan datum, Mapp: Congrès 1899 – Londres, Dos 38, BMD; *Dagny* 1899:310f; Carrie Chapman Catt, ordförande för the U.S. National American Woman Suffrage Alliance, lät redan 1901 planer på en internationell organisation ta fastare form. Rupp 1997:21f.

det en utmaning och en sporre för alla de kvinnor som länge krävt jämlikhet på alla plan.

Kongressprogrammet hade fem teman: utbildning; kvinnors arbete; lagar och industriella frågor; politik samt sociala villkor. Sessioner hölls parallellt i fem lokaler. Kongressen samlade stora skaror åhörare, som imponerades av hur välorganiserad den var. Över 300 talare hördes och nästan 500 delegerade trängdes med 2 500–3 000 åhörare. Till detta kom en stor gästfrihet: de delegerade fick inbjudningar till privata hem på middagar, mottagningar och tejudningar. Många blev gratis inkvarterade i luxuösa hem. Till dessa hörde den i organisationen uppskattade finska baronessan Alexandra Gripenberg. Hon var nöjd men samtidigt något upprörd över att få bo i ett rum som var större än hela hennes våning i Helsingfors. Trots sin adliga börd hade hon inte någon stor rikedom bakom sig. I London hade hon en uppsasserska avdelad enbart för sig själv och möttes av betjänter hur sent hon än kom hem om kvällarna. Hennes brev hem berättar om det överväldigande gästfria omhändertagandet. Hon var också en av de prominenta vid kongressen. Fransk-polska Marya Chéliga-Loévy, som varit internationellt aktiv för kvinnoemancipationen sedan 1878, var inte lika nöjd med kongressen och beklagade den anglosaxiska dominansen. Vid denna tid måste hon ha insett att det franska försöket att leda en mer radikal internationalisering av kvinnorörelsen Union Universelle des Femmes, där hon varit ledande, definitivt hade misslyckats.<sup>11</sup>

Nattarbetsförbudet för kvinnor blev livligt diskuterat på kongressen och diskussionerna återspeglar mångfalden bland kvinnors åsikter och hur de inte var bestämda utifrån enkla politiska begrepp som borgerlig eller socialistisk. Programpunkten ”Special Labour Legislation for Women” värderades som ”en av dagens mest brännande frågor mångenstädes utomlands” enligt den svenska delegaten Gertrud Adelborg. Dels var ämnet viktigt, dels hade talarna för och emot arbetarskyddslag för enbart kvinnor varit starkt engagerade. Båda sidor var övertygade om att de arbetade för kvinnors bästa. De som var negativa mot särslag tillhörde, enligt Adelborg, det gamla gardet inom kvin-

11. Kongressen hölls 26 juni–4 juli 1899. London 1899 Vols. 1–6 (sammanlagt drygt 1350 s); *Dagny* 1899:269; Chéliga, ”Congrès International des Femmes” i *Petit Bleu* 11/7 1899 & Savioz (Avril de Sainte-Croix), ”Congrès international des femmes” i *La Fronde* 7/7 1899, båda i Mapp: Congrès 1899 – Londres Dos 38, BMD; Gilman 1899; Hainisch 1900; Gripenbergs korrespondens AG 304:4:27ff.

nosaken medan socialister oftast var positiva. Svenskan Maria Cederschiöld hade intrycket att debatten fått den största uppmärksamheten av alla på kongressen. Hennes uppfattning var att fler talare varit för lagstiftning än emot<sup>12</sup>, vilket inte kommer fram när man läser det tryckta protokollet. Det kan tyda på en stämning bland publiken som bara en deltagare kunde uppfatta eller på redigeringar och uteslutningar i den skriftliga redovisningen. Själva var Cederschiöld mot nattarbetsförbudet.

Sessionen var uppdelad på två sammankomster, där den ena uppehöll sig vid ”praktiska aspekter” medan den andra lyfte fram ”olika meningsriktningars attityder”. Argumenten för och emot verkade ha blivit alltmer förutbestämda, nästa uttjatade.<sup>13</sup> Båda sidor ville förbättra kvinnors villkor. Men oenigheten var total om vilka effekter en inskränkning av kvinnors arbetstider skulle få. På båda sidor hotade talare med att prostitution skulle bli vanligare om inte deras förslag accepterades. Prostitutionen var, som framgått ovan, ett allvarligt samhällsproblem vid denna tid och upprörde alla inom kvinnorörelsen.

Diskussionen om särlagar för kvinnor skulle belysa alla frågans nyanser. Positionerna för eller emot ställde engagerade kvinnor mot varandra utan att tidens vänster-högskala gav något entydigt utslag. Socialister var både för och emot en särlagstiftning, representerade av Beatrice Webb på den ena sidan, tillsammans med Amie Hicks och Margaret MacDonald, medan feministerna som Harriot Stanton Blatch och Dora Montefiore, vilka ville att män också skulle omfattas av arbetarskydd, fanns på den socialistiska motståndarsidan. Den ursprungligen schweiziska Gertrud Guillaume-Schack, som organiserat arbetarkvinnor i Berlin och nu levde i exil i London, kan även räknas till den gruppen. För de oberoende feministiska åsikterna drivna till sin spets stod, nu liksom senare i Paris 1900, Camille Bélilon. Hon önskade en likhet inför lagen utan andra preferenser, och ställde sig därmed bredvid både borgerlig och socialistisk ideologi fastän hon själv hade för avsikt att förena dem genom feminismen. Den borgerliga kvinnoakskvinnans syn på fördelarna

12. *Dagny* 1899:275f (citat ur art av Adelborg); *Dagny* 1900:178 (art av Cederschiöld, som var god vän med Gripenberg och mot särlagar); Gilman 1899; se även Gripenberg 1896, föredrag som ifrågasätter Ellen Keys angrepp på kvinnorörelsens strävanden.

13. Mötet hölls tisdagen 27 juni em i St. Martin's Town Hall. Lady Laura Ridding satt ordförande. "A) Practical Aspects" och "B) The Attitude of different Schools of Thought" (7ff), London 1899 Vol. 2:36ff.

med sÄrlagar representerades av Alice Salomon som tillhörde vÄnsterflygeln inom den tyska kvinnorörelsen och ledargruppen inom ICW. Den borgerliga oppositionen mot sÄrlagar artikuleras av Alexandra Gripenberg, ledare för de finska kvinnornas finsktalande organisation och Även hon ledande inom ICW. Som synes fanns inga klara ideologiska linjer i förhÄllande till andra frÄgor – denna frÄga framstär som apart.

Alice Salomon från Berlin och Beatrice Webb från London försvarade i förberedda inlägg skyddslagar för kvinnor och sÄrskilt nattarbetsförbudet. Salomon, som inte var socialist men väl en socialt engagerad reformist, framhöll att industristaterna med skyddslagar ”försöker skydda kvinnors liv och hälsa för att kvinnor har speciell betydelse som mödrar för kommande generationer”. I hennes hemland Tyskland hade lagstiftningen stöd av socialdemokrater och reformister inom de liberala partierna. Kvinnor från alla klasser understödde skyddslagar och fabriksinspektörer såg gärna att de skärptes.<sup>14</sup>

Under sin hyllning till detta statliga ingripande, Ändrade Alice Salomon plötsligt sin vinkling och varnade för den ”rörelse som syftar till att helt förbjuda gifta kvinnor att arbeta i fabriker”; det var krav som rests vid den fackliga arbetarskyddsvÄnliga kongressen i Zürich två År tidigare. Bakom ett sÄdant förbud låg en avsikt inte att ”ge kvinnor social jÄmlikhet” utan tvärtom att ”begrÄnsa dem till hemmet och till hushÄllsarbetet”.<sup>15</sup> Salomon argumenterade utförligt mot ett totalt yrkesförbud för kvinnor. Hon ville ge alla kvinnor möjlighet att tjÄna pengar och inte förbjuda dem att arbeta utanför hemmet. Men hon betonade att kvinnor hade ”speciella kvaliteter” och dÄrför borde sÄrbehandlas. Skyddslagar gav positiva följd effekter och skulle snart resultera i en förkortning Även av mäns arbetstider, var hennes förhoppning. Hon anslöt till detta tidigare socialistiska argument, som i viss mån var på väg ut ur diskussionen.

NÄgon inskrÄnkning av kvinnors lönearbete behövede man inte befara, menade Salomon, eftersom genusarbetsdelningen var väl etablerad. Det tyckte hon var bra:

14. "[...] the States try to protect the life and health of women in their special capacity as women and as mothers of the future generation." (36) London 1899 Vol. 2:ix & 36ff.

15. "[...] a movement which aims at the complete interdiction of employment of married women in factories." "[...] sprang from the wish of withholding social equality from women, and restricting them to house and household work", London 1899 Vol. 2:38.

Kvinnor kommer inte att bli utträngda från arbetsmarknaden på grund av dessa restriktioner, eftersom arbetsgivarna är helt beroende av dem. Deras särskilda skicklighet i vissa yrken och på vissa arbetsuppgifter kommer att tvinga arbetsgivarna att lägga om sin produktion i enlighet med de villkor som lagen ger för att anställa kvinnor. *Dessutom kommer sådan lagstiftning att ge arbetarklassen det som vi måste kämpa för att uppnå i alla klasser – nämligen en arbetsdelning efter kön och dess speciella kvaliteter.* Istället för en enkelt mekanisk eller organisk arbetsdelning kommer vi att få en arbetsdelning efter [köns]karaktär och kroppslig förmåga! Det är faktiskt så att industriarbetet har plats för de speciella färdigheter som de olika könen har, och vi hoppas att speciell arbetarskyddslagstiftning för kvinnor är ett av medlen för att försäkra att dessa olikheter tas till vara i det dagliga livet.<sup>16</sup>

När Salomon betonade att lagarna inte medverkade till att minska antalet arbetstillfällen för kvinnor, svarade hon på ett argument motståndarna ofta förde fram. Hennes vision om ett bättre samhälle innehöll en arbetsdelning anpassad till mäns och kvinnors *olika* läggningar. I undertexten kan läsas en förhoppning om att konkurrensen mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden skulle få ett slut om kvinnors ”särskilda skicklighet” togs till vara. Om denna ”skicklighet” var biologiskt grundad eller socialt förvärvat förblir oklart. Anmärkningen om att ”vi bör kämpa för att uppnå” en genusarbetsdelning visar Salomons osäkerhet på den punkten och en medvetenhet om beroendet av sociala och kulturella villkor. Hon var inte essentialistisk i sin syn på kvinnor men desto mer säker på det positiva i en särbehandling som bidrog till en rigid genusarbetsdelning. En sådan såg hon som eftersträvansvärd för samhällets bästa.

Mrs Sidney Webb, Beatrice Webb, verksam med undersökningar om sociala missförhållanden sedan ungefär tio år tillbaka, talade även hon för sär-

16. "Women will not be worked out of the labour market on account of such restrictions, because employers cannot spare them any more. Their peculiar skill in certain trades and occupations will compel the employers in many trades to manage their business according to the terms which the law appoints for the employment of women. Moreover, such legislation will produce for the labouring classes what we must struggle to attain for all classes of humanity – a division of work according to sex on account of special qualities; it will put in place of a mechanical or organic division of work a division according to characters and constitutions! Also the sphere of industrial work has space for the peculiarities of both sexes, and we hope that special labour legislation for women is one of the means for securing influence for these peculiarities in daily life"; London 1899 Vol. 2:39 [UWs kursiv].



lagar. Webb konstaterade att sådan lagstiftning sedan länge fanns i England och ”med stöd av fackföreningsanslutna, både män och kvinnor [är den] nu i stor utsträckning [...] accepterad av den progressiva delen av allmänheten.” Som medlem av Fabian Society i London hade Webb författat en av sällskapets broschyrer med titeln *Women and the Factory Acts* år 1896. Fabianerna var en krets intellektuella, som verkade för spridandet av socialismens idéer genom föredrag och broschyrer. Sällskapet var ett nationellt bevis på det livliga intresset för socialism under 1880-talet men hyste inte något större intresse vare sig för den internationella eller den partipolitiskt aktiva socialismen. Dess medlemmar deltog däremot livligt i offentliga debatter och var övertygade om att socialismen skulle segra långsamt men säkert på grund av sin inre logik. Både stat och demokrati var positiva storheter för de flesta fabianer. Till kvinnoemancipationen hade sällskapet emellertid en ljum inställning och Beatrice Webb visade personligen inget större intresse för den vid denna tid.<sup>17</sup>

Ett av Beatrice Webbs argument för särlagar för kvinnor var att sådana var lättare att få igenom i parlamentet än en generell reglering. Hon drog sig inte för att upprepa den socialistiska uppfattningen att kvinnor konkurrerade med män om jobb men framförallt menade hon att kvinnor konkurrerade med varandra, till skada för sig själva. Hon var klassmedveten på ett okonventionellt, i ordvalet socialistiskt, sätt. Kvinnor som grupp, av Webb kallade ”kvinnor som klass”, placerade sig själva i den lägsta samhällsklassen genom sin konkurrens med varandra, enligt hennes analys. Språkbruket ”kvinnor som klass” verkar inspirerat av socialismen men användes klassöverskridande när Webb lyfte över termen ”klass” till ”kön” på ett ospecificerat vis:

[...] vi progressiva kvinnor är beredda att acceptera en sådan reglering för vårt kön, som vi inte för tillfället kan genomdriva för män. Det som skadar kvinnor som klass i deras kamp för att få anställning är inte att de ibland konkurrerar med män utan deras hänsynslösa underbjudande av andra kvinnor, när det gäller arbetstider, arbetsvillkor och löner. Detta gör att kvinnor

17. Webb talade under rubriken ”Special Legislation for women”. “[...] the position with regard to factory legislation which is taken up by the English Factory Acts, supported by the trade unionists, both men and women, and now generally accepted by progressive public opinion.” (40) *London Vol. 2, 1899:40ff*; jfr Webb & Hutchins 1909; Cole 1961:45, 51ff, 80, 127; Lewis 1991:104.

som klass är undernärda, utarbetade, utbildade och inkompetenta. Och det är därför som de, som klass, finner sig förpassade till de lägst värderade slagen av arbeten.<sup>18</sup>

Webb talade om ”vi progressiva kvinnor” och lät publiken känna det som om talaren och hennes åhörare skulle höra till de kvinnor som skyddades av lagen, fast ingendera var industriarbetare. Hon inneslöt alla kvinnor i detta sitt ”vi” och definierade därmed kvinnor som en enhet. Ändå talade hon bara om arbeterskor. Webb verkar dels ha ansett att alla kvinnor var en klass för sig med särskilda problem och villkor, dels att enbart industriarbeterskor behövde skyddslagar. Kvinnors dåliga levnadsvillkor var enligt henne till största delen deras eget fel. Hennes resonemang klingade välanalyserat.

Webb hävdade att skyddslagar för kvinnor skulle bereda väg för likadana lagar för män, precis som Salomon. Men senare i talet framhöll hon att skyddslagstiftning aldrig någonsin kunde bli generell. Den måste stiftas för särskilda fall: lagarna kunde ibland gälla kvinnor, ibland maskiner eller speciella arbetsförhållanden. När hon skulle exemplifiera varför arbetarskydd var bra för kvinnor, valde hon perioden vid barnsörd. Hon ville ge laglig ledighet vid barnafödande och jämställde utan vidare en sådan lag med sär-lagar som omfattade alla kvinnor vid alla tillfällen. Därmed gjorde hon ingen distinktion mellan skyddslagar för *alla* kvinnor som potentiella mödrar och skyddslagar inriktad på enskilda kvinnor när de var i särskilt behov av beskydd, det vill säga kring barnafödandet.

Beatrice Webb slog fast att kvinnors kroppsliga konstitution var känsligare än mäns. I retoriskt konstruerade om-satser – som underförstått fastslog att det verkligen var på det viset – sade hon att *om* det var bevisat att kvinnor inte kunde arbeta på vissa arbetsplatser, då var det logiskt att särslagstifta för dem. *Om* kvinnor inte kunde

18. "[...] so we progressive women are prepared to accept for our sex regulations which we cannot at present enforce on men. What injures women as a class in their struggle to obtain employment, is not their occasional competition with men, but their reckless underbidding of each other. It is this reckless underbidding of each other, as regards hours of work, conditions of work, and wages of work, which makes women-workers as a class underfed, overdriven, untrained and incompetent. And this, therefore, is why they find themselves, as a class, relegated to the inferior grades of work." (42) London 1899 Vol. 2:42.

[...] arbeta i gruvor, eller ta nattsiftet på fabriken, utan allvarliga men för sin hälsa och karaktär, fast män kunde göra detsamma och ändå behålla sin höga standard som samhällsmedborgare, *då* ligger det inte i kvinnors intresse att hävda att de ska ha frihet att göra allt vad män gör.<sup>19</sup>

Vad Webb menade med mäns ”höga standard som samhällsmedborgare” är oklart. Det blev ett av hennes argument för mäns bättre löner. Hon jämförde förhållanden på arbetsmarknaden mellan olika yrkesgrupper med dem mellan könen och kom till slutsatsen att löneskillnader var rimliga. Hon försvarade olika lönenivåer för kvinnor och män därför att dessa var grundade i skillnader i ”deras egna förhållanden”. Skilda löner blev genom ett sådant resonemang oföränderliga och rättmätiga. Webb tog ställning *för* manliga typografer, verksamma inom en bransch som ofta kritiserats av feminister för sin kvinnofientliga fackliga verksamhet. Hon ville se ett slut på ”idén om en könsrivalitet” på arbetsmarknaden.<sup>20</sup>

Webb uppfattade analysen av en motsättning mellan kvinnor och män som olämplig. Hon ogillade själva den ideologiska diskursen om det orättvisa i detta. Praktiken av denna orättvisa var däremot för henne att betrakta som en verklighet det inte gick att komma ifrån. Arbetarskydd borde införas för nationens skull eftersom nationens styrka var intimt förknippad med kvinnors hälsa. Bakom den kopplingen låg socialdarwinistiska tankar om en sund befolkning, avlad av starka kvinnor. Webb var omvittnat fascinerad av den sortens tankegångar.<sup>21</sup>

Hur uppfattade publiken dessa argument? Några vittnesmål finns kvar och visar att det för åhörare inte var lätt att begripa ens huvudlinjerna. Gertrud Adelsborg hade fått uppfattningen att Webb anslutit sig till kravet på lika lön för lika arbete, samtidigt som hon hävdat särdrag för kvinnor bara när sådana var nödvändiga. Den tolkningen stämmer inte med protokollet som visar ett

19. "[...] habitually work in underground mines, or take the night-shift in a factory, without serious deterioration of health and character, whereas men can do so and yet retain a high standard of citizenship, it is not in the interest of women to insist that they should be free to do whatever the men do." London 1899 Vol. 2:43.

20. "[...] the particular minimum conditions which their particular circumstances render necessary." "[...] this idea of sex rivalry", London 1899 Vol. 2:43.

21. Beatrice Webb var influerad av Herbert Spencers tankar om "evolution and progress". Lewis menar att Webb "never demonstrated any awareness or understanding of the kind of obstacles women faced in the labour market". Lewis 1991:113ff.

försvar under alla förhållanden. Enligt protokollet tog Webb inte upp lika lön; hon försvarade tvärtom löneskillnader. Däremot hade hon talat för en lagstiftning om minimilöner för kvinnor.<sup>22</sup>

De tre talen *mot* arbetarskyddslagstiftning för kvinnor hölls av Camille Bélilon, fransk journalist verksam vid *La Fronde* i Paris, Alexandra Gripenberg, finsk kvinnorörelseaktivist från Helsingfors och Harriot Stanton Blatch, amerikanska så gott som född in i kvinnorörelsen. Hon var gift med en engelsman och bosatt utanför London.

Camille Bélilons tal kan läsas som ett svar på Beatrice Webbs och genomsvrades av jämlikhetsivran. Hon hävdade att män från alla klasser försökt att förbjuda kvinnor vissa arbeten när kvinnor allt oftare tog lönearbete. Bélilon gav några exempel från de högre klasserna men riktade sig mest mot fackföreningarna för deras "kvinnofientliga anda". Beträffande typograferna använde hon ett så starkt ord som "hat" för att beskriva deras känslor för kvinnor.<sup>23</sup> Fackföreningar i Frankrike hade lurat sina riksdagsrepresentanter att arbeta för restriktioner av kvinnors arbeten, enligt Bélilon. De låg bakom nattarbetsförbudet, och målet hade varit att behålla arbetstillfällen för män. Parlamentsledamöter hade övertygats genom tal om barnadödlighet och nationens framtid. Men talet om moderskap och nationens styrka var bara munväder. Att genom särlagar göra kvinnan ekonomiskt beroende av mannen var en orättvisa som gav upphov till omoral och våld. Den orättvisan var värre än den som rådde mellan olika klasser:

Av alla orättvisor är det den förfärligaste! Ja, för om den ojämlikhet som existerar mellan klasserna är orättvis, så är den inte mer orättvis än den som existerar mellan könen och den orättvisan är i högsta grad omoralisk, både i sig själv och för att den i sin tur leder till omoraliska handlingar. Ja, det är inte bara ett angrepp på frihetsprincipen, [...] det är att sätta lastbarhet framför duglighet och dygd. Att tvinga kvinnan att be mannen om bröd, det är att införa prostitution, eller det som är än värre – att ge den prostituerade makt. Vi har verkligen fått nog av denna ständiga förnedring.

22. *Dagby* 1899:275; *Lewis* 1991:118f.

23. Rubrik "Sur le Travail des Femmes"; "esprit misogynique" (43); "haine" (44), London 1899 Vol. 2:43ff.

Camille Bélilons indignation bröt fram i hennes appell för att kvinnan skulle få försörja sig själv på samma sätt som mannen. Ekonomiskt beroende av en man såg hon som förnedring och den gifta kvinnan jämförde hon med en prostituerad.<sup>24</sup> Analyser med jämförelser av kvinnans roll som hustru och som prostituerad hade gjorts tidigare; till exempel skrev paret Eleanor Marx och Edward Aveling 1885 om det borgerliga äktenskapet som prostitution.<sup>25</sup> Bélilon använde tidens radikala socialistiska tankegods i sin feministiska analys.

Utan att direkt nämna Beatrice Webbs namn attackerade Camille Bélilon henne för att dels klandra kvinnor när de accepterade låga löner, dels stödjade statliga ingrepp som gjorde kvinnor mindre önskvärda som arbetare. Det rationella vore att öppna alla arbetsområden för kvinnor; då skulle skillnader i löner försvinna på sikt. För feminister var jämlikhet en huvudprincip:

Trogna vår princip vill vi inte uttala oss för eller emot en reglering av arbetstiderna. Vi överger inte den feministiska ståndpunkten utan vi håller fast vid kravet på samma friheter för kvinnan som för mannen.<sup>26</sup>

Här utvecklade Bélilon *sin* definition av ”feminism”, som innebar en strikt jämlikhet inför lagen. Den skulle hon föra fram året därpå i Paris igen. Antingen omfattades alla av arbetarskyddslagare eller ingen; bådadera var i enlighet med feminismen. Bélilon satte jämlikheten främst och ville med den slå en brygga mellan socialistiska och borgerliga kvinnoaktivister, men hon fick inte genklang hos någondera. De oberoende jämlikhetsfeministerna – som Bélilon kan sägas ge röst åt – förblev enstaka personer, knappast ens en grupp, mellan två läger av kvinnoaktivister.

Baronessan från Finland Alexandra Gripenberg sågs ”under hela kongres-

24. "Faire dépendre la femme de l'homme, sait on bien ce que c'est? De toutes les iniquités, c'est la plus odieuse! oui, car si l'inégalité qui existe entre les classes est injuste elle n'est qu'injuste tandis que celle que l'on a établie entre les sexes est, avec cela, profondément immorale, et à part qu'elle est immorale, en soi, elle entraîne avec elle l'immoralité. Oui, ce n'est pas seulement un attentat contre le principe de liberté, ce n'est pas seulement la force primant le droit c'est encore la toute puissance de la femme par la faveur de l'homme, c'est le vice primant le mérite et la vertu. L'obligation pour la femme de demander son pain à l'homme, c'est le règne de la prostitution et ce qui est pis, le règne de la prostituée. Ah! nous avons assez de ce régime d'abjection." (44f) London 1899 Vol. 2:43ff.

25. DuBois 1997:66; samt Hamilton (1909) 1981.

26. "Fidèle à notre principe, nous ne nous prononçons point au sujet de cette réglementation, nous abandonnons pas le terrain féministe et nous nous bornons à réclamer pour la femme la même liberté que pour l'homme." (48) London 1899 Vol. 2:47f.

sen [som] allmänhetens gunstling”. Hon får räknas in bland borgerliga feministerna och hennes kvinnoaktivitet utomlands utspelade sig inom International Council of Women. Som mycket ung hade hon deltagit i den internationella kvinnokongressen 1888 i Washington. Hon hade då blivit vän med Elizabeth Cady Stanton och rest runt under ett halvår i Förenta Staterna på en föreläsningsturné. Om det hade hon skrivit en bok. Nu höll hon på med att skriva hela kvinnorörelsens historia vilken skulle publiceras på svenska. Hon var en betydande person på kongressen, på förslag att bli ordförande för International Council of Women vid det pågående femårsmötet. Gertrud Adelborg uppskattade henne som den bästa talaren mot särdragarna. En finska framhöll att talet ”ansågs allmänt för ett af de allra bästa under hela kongressen”<sup>27</sup> vilket hon meddelade sina läsare med nationell stolthet.

Alexandra Gripenbergs krav var lika rättigheter och inga privilegier. Kvinnor borde få vara medborgare på samma villkor som män. Hon underströk att det pågick en kamp mellan könen när hon påstod att kvinnor var bittra över att alltid stå under mäns kontroll. Hon framförde ett nätt och jämnt dolt hot; män borde med tanke på sitt eget bästa arbeta för kvinnors emancipation:

Har inte detta att stå under ständigt förmyndarskap, så som kvinnor tvingats leva hittills, resulterat i en så stor bitterhet att den som tycker om kvinnor borde ta sig i akt innan han understödde sakernas nuvarande tillstånd på något som helst sätt?<sup>28</sup>

Hon talade ungefär som somliga socialister, vilka lät revolutionen vara ett hot men helst såg att det inte behövde förverkligas. Våld hörde för övrigt inte till det ovanliga vid försök att åstadkomma politiska förändringar under det sena 1800-talet. Gripenberg gjorde en historisk analys av kvinnors ställning som arbeterskor. Hon ansåg att industrialismen hade drivit bort kvinnor från arbetsområden där de tidigare varit verksamma. Skyddslagarna, som skapade

27. Rubriken på Gripenbergs tal: "The Drawbacks of Special Legislation", London 1899 Vol. 2:48ff; hela talet i *Dagby* 1899:273ff; Malmberg 1899:217f (citatt); Gripenbergs korrespondens, AG 304:4:27 och andra brev; Gripenberg 1889; se Gripenberg 1893–1903.

28. Svenska citatet i *Dagby* 1899:275ff; "Has not the constant guardianship under which women have been compelled to live hitherto produced fruits so bitter that friends of women ought to take care before they should dare to support it in any shape? With what right do we interfere with grownup women at every step of their lives?" London 1899 Vol. 2:49.

arbetslöshet bland kvinnor, ingick i en exkludering av kvinnor som skulle ses i ett historiskt perspektiv. Varje särslag för kvinnor var negativ. Gripenberg ville istället se bättre yrkesutbildningar för kvinnor och stränga hygieniska regler på arbetsplatserna för *både* män och kvinnor.<sup>29</sup>

Harriot Stanton Blatch var den sista talaren. Hon var dotter till den amerikanska kvinnorörelsens förgrundsgestalt Elizabeth Cady Stanton. Själv var hon aktivist inom Fabian Society i England sedan början av 1890-talet. Där hade hon försökt lansera en annan syn på skyddslaggar för kvinnor än den Beatrice Webb stod för. Hon hade varit ledande i en grupp kvinnor inom fabianerna ”som öppet tog ställning för kvinnors rättigheter och ville att sällskapet skulle debattera och stödja frågor om jämlikhet mellan könen”, enligt hennes biograf Ellen Carol DuBois. För kvinnorna i denna grupp var frågan central om hur man som socialist skulle se på att kvinnor i växande skärp gick ut i lönearbete. Blatch och andra mindre välkända ”kvinno-saksfabianer” hade varit positiva till kvinnors lönearbete, även gifta kvinnors, och såg gärna att kvinnor uppnådde ekonomiskt oberoende. Andra fabianer betonade hellre lönearbetets innebörd av ”löneslaveri”, speciellt när det gällde kvinnor: de förordade särslag. År 1894 hade Harriot Stanton Blatch fått i uppdrag att utforma Fabian Societys första officiella uttalande om kvinnors rättigheter och kvinnoarbete. Hon hade arbetat i sex månader och skrivit om många delar av sin traktat efter kritik. Men hon backade aldrig från sin uppfattning om att skyddslagstiftningen borde vara densamma för kvinnor och män. Det hela slutade i en ideologisk schism och sällskapets officiella linje blev den som företrädde av Beatrice Webb. Därmed stödde sällskapet en utvidgning av fabrikslagarna som antagits 1895 i England, vilka inkluderade ett nattarbetsförbud för kvinnor.<sup>30</sup> På Londonkongressen fick Harriot Stanton Blatch tillfälle att för en internationell publik och i direkt konfrontation med Beatrice Webb framlägga *sin* reformistiskt socialistiska syn på kvinnors arbetsmarknadsvillkor. Hennes åsikter skilde sig inte från de socialistiska feministernas. Hon var så att säga deras första språkrör på denna kongress.

29. "[...] Women were driven away from home work when factories and workshops took up the greatest part of the manufacture hitherto carried on at home. Now they are being driven away, slowly but surely, from the factories and workshops." (49) London 1899 Vol. 2:49f.

30. "[...] who identified openly with women's rights and wanted the society to debate and support issues of sexual equality" (74), "women's rights Fabians" (75), "wage-slavery" (75), DuBois 1997:74ff.

Blatch betonade – och hon framlade återigen de argument hon försökt få gehör för i Fabian Society – att fabrikslagstiftningens speciella lagar för kvinnor hade (a) ”blivit ett hinder för utvecklingen av kvinnors ekonomiska positioner” (b) lett till en ökad anställning av barn och (c) inneburit en ”likgiltighet för mäns intressen” som förstört ”balansen mellan könen”.<sup>31</sup>

Typografbranschen gav också Blatch exempel. Dess förändring fick visa hur lagstiftningen tvingat bort kvinnor från goda arbeten:

[...] på tryckerier för dagliga tidningar kan kvinnor inte anställas i något större antal, eftersom de är förbjudna att arbeta på söndagar, lördagseftermiddagar och på natten.

För Harriot Stanton Blatch framstod ojämlika regleringar som ett hinder för kvinnor medan jämlik behandling stödde dem i arbetslivet. Blatch förklarade i ett mellanting mellan ordvits och seriös analys att det rådde en ”handikapp-teori om kvinnoemancipationen” (*invalid theory of woman's emancipation*): kvinnor blev behandlade som ”invalider”, det vill säga som inte helt dugliga arbetare. Därför kunde de inte få alla typer av arbeten. Hon förklarade för sin del en sådan teori som oduglig (*invalid*). Kvinnor ansågs duga till en mängd tunga arbeten, som att ”städa, skrubba och tvätta, samt vaka och ta hand om sjuklingar, vilket verkligen kräver ovanlig styrka”. Blatch hänvisade till att kvinnor levde längre än män för att bevisa deras fysiska uthållighet. Detta var ett argument som inte var vanligt bland feminister på kontinenten. Hon efterlyste en seriös diskussion om den ofta framförda åsikten att arbetarskydd för kvinnor skulle leda till samma skydd för män på sikt. Att en god arbetsmiljö för alla var bättre än ett skydd för bara kvinnor hade Gripenberg hävdad strax innan, och Blatch underströk detta:

Men den principiella anledningen till att göra lagstiftningen lika för alla, är att män behöver ett arbetarskydd lika väl som kvinnor.<sup>32</sup>

31. "[...] handicapped the evolution of women's economic position [...]" (51), "[...] indifference to the interests of men, and helped to destroy the balance in the numbers between the sexes." (51) "Factory Legislation", London 1899 Vol. 2:50ff; Blatch kallas felaktigt "Black" i det tryckta protokollet men hennes namn stavas rätt på "the list of convenors". London 1899 Vol. 2, utan sidnummer.

32. "[...] in printing offices of daily papers, women in any number cannot be employed, forbidden as they are to work Sunday, Saturday afternoon and at night." (51) "[...] scrubbing, charring, night sick-nursing, which do indeed demand exceptional strength." (52) "But the principle reason for making



Harriot Stanton Blatch formulerade på sitt sätt det socialistiskt feministiska kravet på arbetarskyddslag för alla, som framförts på internationella kvinnokongresser förut. Ellen Carol DuBois menar att Blatch i detta ställningstagande skulle ha skilt sig från ”den tidigare kvinnoakskritiken av den könsbaserade arbetarskyddslagstiftningen”<sup>33</sup>, nämligen den som inte velat se någon lagstiftning alls på området. Detta gällde absolut inte för den kontinentala kvinnorörelsen. Där hade detta dubbla krav rests upprepade gånger på kongresser i Paris och Bryssel under 1890-talet. Och på de kongresser som denna bok har följt hade kravet framförts av engelskan Florence Balgarnie i Paris 1889 och av en engelsk förening, Women Workers’ Association på Andra internationalen i Zürich 1893. Formuleringen måste ha hörts tidigare i den engelska debatten också! Slutligen polemiserade Blatch med argument om att nationen krävde sunda män likaväl som sunda kvinnor:

Kan någon kvinna betvivla att nationen blir sundare och får ett bättre innehåll, om balansen mellan könen inte förstörs genom att halva rasen beskyddas medan den andra hälften utsätts för alla faror.<sup>34</sup>

Genom att ta upp ”rasen” gjorde också Blatch en anspelning på den socialdarwinistiska debatten och svarade Beatrice Webb, som var anhängare av den nya naturvetenskapliga synen; även män borde betraktas som könsvarerler och skyddas så att deras barn inte blev undermåliga. Det var dessutom ett svar till de många som framhöll den positiva relationen mellan en sund ras, kvinnor som mödrar, en stark nation och arbetarskydd för kvinnor. Män tillhörde också människorasen och var fäder till sina barn.

I den öppna diskussionen yttrade sig ännu några mot arbetarskyddslag för kvinnor.<sup>35</sup> Engelskan Dora Montefiore hade som änka med två barn under tio års tid varit ansvarig för sin egen och barnens försörjning. Hon hade börjat som aktivist för rösträtten men med tiden insett att denna inte var tillräcklig för kvinnors emancipation. Hon var verksam för att förena socialism

legislation equal is that men need legal protection as much as women.” (54) London 1899 Vol. 2:51ff; DuBois 1997:75, 80f.

33. ”the prior women’s rights criticism of sex-based labor legislation”, DuBois 1997:79.

34. ”Can any woman doubt that the nation is leading a saner life, a better life, where the balance between the sexes has not been destroyed by protecting one half of the race, and leaving the other half exposed to every danger?” London 1899 Vol. 2:54.

35. London 1899 Vol. 2:54ff.

med feminism och uppträdde i många olika internationella sammanhang. Montefiore valde att återformulera det Harriot Stanton Blatch sagt och krävde ”begränsningar för alla arbetare men [...] ingen begränsning [...] som inte gällde lika för män och kvinnor inom samma yrke.”<sup>36</sup> De två intog samma ståndpunkt, även om Montefiore kunde tänka sig att jämlikheten infördes så småningom och branschvis.

Gertrud Guillaume-Schack valde att poängtera behovet av kvinnors fackliga organisering. Hon hade varit verksam i Berlin tills hon, som återgetts ovan, hade utvisats med hänvisning till förbudet för kvinnor att organisera sig politiskt. Efter många år i East End, Londons fattigaste stadsdel, hade hon lärt sig att kvinnor inte borde begränsas utan istället få hjälp med att organisera sig. Hon antydde ett samband mellan lagliga inskränkningar och prostitution. Innan hon tvingades lämna Berlin hade Guillaume-Schack organiserat motståndet bland arbeterskor mot arbetstidsbegränsningar för kvinnor,<sup>37</sup> men det var inte något som hon lyfte fram i sitt inlägg. Hon hade hört till de första organisatörerna av arbetarkvinnor i Tyskland, men på kongressen hänvisade hon bara till sin engelska erfarenhet.

Naturligtvis mötte dessa kvinnor opposition. Emma Brooke, som tillhörde Webbs falang inom fabianismen, underströk att ”inskränkningar av individens frihet för helhetens bästa var lagstiftningens plikt och i detta låg kärnvillkoret för alla sociala framsteg”. Margaret MacDonald, socialist, trodde på arbetarskydd för kvinnor samtidigt som hon sade sig vilja ha lika rättigheter för män och kvinnor. Eftersom skyddslagar var ”goda lagar” för alla de gällde, borde de inte tas bort. Hon lät inte riktigt som Beatrice Webb eftersom hon framhöll önskan att på sikt inkludera män i skyddslagarna, på det mer traditionella socialistiska viset.<sup>38</sup>

Att Guillaume-Schack hade nämnt prostitution i samband med arbetarkvinnor förargade en av de få närvarande representanterna för arbetarklassen, Amie Hicks. Som ordförande för Ropemakers’ Union protesterade hon mot

36. “[...] she was in favour of restrictions upon all, but asked for no restrictions which did not apply equally to the men and women in the same trade.” London 1899 Vol. 2:58.

37. London 1899 Vol. 2: 56f; *Reports to the First International Conference of Socialist Women* ... 1907:10; Schmitt 1995a:47ff.

38. “[...] the interference with the liberty of the individual for the good of the whole was part of the duty of the legislature, and was the essential condition for social progress.” (56) London 1899 Vol. 2:54ff; DuBois 1997:74.

att kvinnor i yrken med arbetarskydd beskyddes för att gå på gatan. Majoriteten av de prostituerade rekryterades istället bland tjänsteflickorna enligt henne och dem skyddade ingen lag. Hicks var ”positiv till vad somliga kallade inskränkande men vad hon själv kallade beskyddande lagstiftning för kvinnor”.<sup>39</sup>

Sista ordet gick till en man, Herbert Burrows, sekreterare i Matchmakers' Union. Han önskade att kvinnor skulle se till allas gemensamma bästa. Han menade att kvinnor bidrog till låga löner för alla genom att inte acceptera särlagar. Denne facklige representant från tändsticksindustrin, i vilken många kvinnor arbetade, var mer intresserad av ”mänsklighetens intresse” än kvinnors rättigheter. Han, men inte Guillaume-Schack, kunde utan tillrättvisning anspela på att arbetarkvinnor pressades till prostitution för att dryga ut sina låga löner när arbetsgivarnas lönepolitik gjorde att kvinnor ”drevs till allehanda för att få ihop till sin överlevnad”.<sup>40</sup> Kvinnors rätt till lönearbete såg Burrows som ett särintresse som inte harmonierade med mänsklighetens. Han talade på ett sätt som påminde om vad typografledaren Auguste Keufer skulle säga till Käthe Schirmacher det kommande året i Paris. Men mer än Keufer betonade han hela samhällets förlust om kvinnor inte särskyddades. Hans plädering tydde på en bakomliggande föreställning om att gifta kvinnor borde fostra sina barn hemma och mannen borde kunna tjäna en familjeförsörjarlön. Den var vanlig inom den engelska socialismen<sup>41</sup>, återfanns ofta bland fackliga aktivister på kontinenten och återkom i debatter om nattarbetet. Samma tanke var dessutom omhuldad av de borgerliga skikten.

Denna debatt med dess mångfald av stämmor fick utgöra kongressens resultat eftersom resolutioner inte togs. International Council of Women ville inte ha någon egen profil i frågan om kvinnors ekonomiska medborgarskap. ICW hade låtit bli att ta ställning även i den andra stora, kontroversiella jämlikhetsfrågan, den om det politiska medborgarskapet. När den kommitté, som skulle arrangera ett offentligt möte om kvinnor och politik, fick order av ICWs ordförande Lady Ishbel Aberdeen att låta både förespråkare och motståndare till kvinnlig rösträtt framträda, avgick kommitténs ordförande

39. "[...] in favour of what some called restrictive, but she called protective, legislation for women." London 1899 Vol. 2:57f.

40. "[...] women are driven into all sorts of straits to make a living." London 1899 Vol. 2:58.

41. DuBois 1997:74.

och med henne några av dess medlemmar. Men ett möte hölls trots detta<sup>42</sup> – dock inte det neutrala möte som ledningen hade försökt få till stånd. Kända rösträttsföreläsare som Susan B. Anthony från USA, Anita Augspurg från Tyskland samt Gina Krog från Norge angav tonen.

Ett föredrag från ”the Anti-Suffrage Movement in the State of New York” fick läsas upp av en engelsk deltagare eftersom undertecknarna själva inte kommit – kanske inte vågat komma – till kongressen. Argumenteringen mot kvinnors politiska medborgarskap grundades helt i en biologisk syn och benämndes av författarna upprepade gånger som vetenskaplig. Män och kvinnor ”var fysiskt olika”. Män var starkare än kvinnor och samhällseliga ingrepp för att ändra denna ”essentiella skillnad” skulle vara att gå emot mänsklighetens framåtskridande. Evolutionen och naturen, inte männen, var emot att kvinnor fick rösträtt – det var den tydliga undertexten. Publiken var negativ och försökte vissla ut inlägget.<sup>43</sup>

Susan B. Anthony, sedan länge tillsammans med Elizabeth Cady Stanton radikal och ledande i Förenta Staternas kvinnorörelse, pekade på att kvinnor under de senaste femtio åren fått ökade möjligheter på arbetsmarknaden och ”inte längre behövde bli socialt utfrusna om de lönearbetade”. Hon knöt kvinnors lönearbete till deras krav på rösträtt genom att framhålla att ”det finns inte längre några gränser för kvinnor inom industrin, fast män kommer att få ta de bästa arbetena, *så länge som kvinnor inte har rösträtt*”. Utan rösträtt var ingen jämlikhet på arbetsmarknaden att vänta. Och jämlikhet på arbetsmarknaden var oerhört viktig. Anthony önskade nu att agitationen koncentrerades till rösträtten för att den skulle bidra till att kvinnor och män blev jämbördiga och samhället bättre. Framför allt skulle rösträtt betyda en ”verklig rättvisa”<sup>44</sup> mellan individer. Hon betonade den nuvarande orättvisan och hade samtidigt en optimistisk syn på framsteg – om än långsamma – som hade sin grund i att kvinnor fanns ute i arbetslivet. Det borde nästan som en naturnödvändighet leda över till en rätt att vara med och stifta lagar. Tiden var

42. London 1899 Vol. 3 (*Women in Politics*):1ff, 115ff.

43. ”physiological differences” samt ”essential line of difference” (3). London 1899 Vol. 3:13ff; Dagny 1899:312.

44. ”(t)he ban of social ostracism has been largely removed from the woman wage-earner.” (5); ”there are no longer any fences around the industrial field, although men will continue to have the best pickings in the pasture as long as women are disfranchised.” [UWs kursiv] (8); ”exact justice” (8), London 1899 Vol. 3:5ff.

enligt Anthony kommen för en betoning av det politiska medborgarskapet.

Anita Augspurg, ledande tysk rösträttspropagandist, beskrev en gradvis förbättring för kvinnor och varnade för att se rösträtten som slutmålet:

Kvinnors rösträtt är *bara början av vår strävan*, eftersom allt vårt arbete för det mänskliga samhället är misslyckat så länge som det inte har en fast legal grund, vilken inte kan förändras av beskydd eller privilegier.<sup>45</sup>

Det går att utläsa en skepsis mot alla särdrag på arbetsmarknaden – vilka hon på vissa kritikers vis kunde kalla för ”privilegier” – i Augspurgs inlägg, men hon utvecklade inte sin åsikt om relationen till lönearbetet. En outtalad förhoppning om ett annat samhälle fanns i båda dessa tal till förmån för kvinnors rösträtt; ett rättvist samhälle som därmed skilde sig från det som fanns runtomkring. Om det samhället skulle bli bättre för enbart kvinnor eller för alla var oklart. Huruvida det var något annorlunda som kvinnor skulle föra med sig, som skulle förbättra samhället, sades heller ingenting om, men kunde eventuellt vara underförstått. Rättvisan, den jämlika behandlingen, betonades.

Florence Balgarnie beklagade att ”det har gjorts för mycket av den personliga eller kvinnliga faktorn” och tyckte att talarna borde ha betonat kvinnors rösträtt som betydelsefull för ”hela mänskligheten”. Detta bör nog ses som en överkänslighet för anspelningar på att kvinnligheten skulle tillföra samhällslivet nya dimensioner, och tyder på en irritation över att argumenteringen hade varit oskarp om rösträttens ställning i förhållande till en mer generell jämlikhet. Alexandra Gripenberg grep in i denna diskussion under ett senare tillfälle och påpekade att kvinnor måste bidra med något nytt till samhället; hon preciserade att detta kunde vara ”en moders hjärta”.<sup>46</sup> Hon var tydlig med att kvinnor kunde och borde tillföra sin speciella kvinnlighet till samhället, om de fick delta i politiken.

Kvinnor var alltså långt ifrån ense om vad kvinnor förväntades tillföra det politiska, men en konkret diskussion om detta fördes inte, åsikter inflikades

45. “[...] women’s suffrage is the very *beginning of our work*, for all our labour for human society remains abortive so long as it is not founded on firm legal terms, unchangeable by protection or favours.” London 1899 Vol. 3:11.

46. “[...] the personal or womanly element had been made too much of” (27), “[...] humanity at large” (27), “the mother’s heart” (30), London 1899 Vol. 3:27ff.

istället lite här och där. Uttalade förhoppningar om att moderligheten skulle tas i anspråk var vanliga. Balgarnies irritation och önskan om tydlighet var ovanligare. Naturligtvis blev ett rejält stöd till rösträtten summan av detta möte.

Ännu en lyckad manifestation för kvinnors rösträtt blev det möte som ordnades i opposition till kongressens neutralitet. Det var organiserat av National Union of Women's Suffrage Society. Kampen för rösträtten presenterades där som en progressiv rörelse. Förespråkarna betonade att deras åsikter låg rätt i tiden, att de var moderna; det handlade om framsteg. Kvinnors lönearbete sågs som positivt, men politiken behövde genomsyras ”inte bara av nationens manlighet utan även av dess kvinnlighet”.<sup>47</sup>

Att den annorlunda kvinnligheten var en tillgång och inte borde användas som ett argument mot rösträtten var förespråkarnas argument. Män tilläts vara olika begåvade utan att det uteslöt dem från politiska rättigheter:

Kvinnor kanske är essentiellt annorlunda än män intellektuellt sett; men ingen som tänker efter kan förneka att genomsnittskvinnan väl kan jämföras med genomsnittsmannen. Och om en mans privilegier inte tilldelas honom utifrån någon mätning av hans förstånd, och eftersom varje civilisation tillåter en kvinna att inneha egendom och vårdnaden om sina barn, tycks det nästan vara en möjlighet att hon skulle kunna rösta lika bra som en man som har det ansvaret.<sup>48</sup>

Betoningen på kvinnligheten kan i detta inlägg tolkas på två sätt, precis som i många andra uttalanden. Det kan vara ett svar till dem som argumenterade mot kvinnors politiska engagemang med argument om biologisk olikhet. Och det kan vara ett positivt argument för ett mer mångsidigt politiskt innehåll. Om kvinnors politiska deltagande skulle tillföra samhället nya kvalitéer kunde det inte lika lätt argumenteras bort med tidens moderna – av

47. "not only of the manhood, but the womanhood of the nation" (124), London 1899 Vol. 3:121ff.

48. Lady Henry Somerset: "Woman may be essentially different in intellect from man; but at any rate none on reflection can deny that the average woman ranks with the average man; that if a man's privileges are not accorded to him by any measure of intellect, while our civilisation allows a woman to hold property, to be the guardian of her children, it seems almost within the range of possibility that she would be likely to vote as well as a man on whom is thrown the same responsibility" London 1899 Vol. 3:134.

naturvetenskapen bekräftade – distinktioner mellan kvinnor och män. *Om* – vilket var den allmänna meningen och den vetenskapliga synen – kvinnor var annorlunda än män, då var inte rättviseargumentet lika starkt som skillnadsargumentet. Kvinnor ville använda sig av den moderna vetenskapens insikter. Men samtidigt kan denna argumentering utifrån moderlighet, kvinnlighet och särart ha bidragit till att ytterligare öka konstruktionen av och medvetenheten om genusolikheter. Och sådana resonemang kunde lätt slå tillbaka på andra jämlikhetskrav, på områden där det inte var lika lätt att hävda att en komplementaritet skulle tillföra något extra. Det var utan tvivel så att argumenten utifrån olikhet och särart, utifrån kvinnlighet och moderskap, tilltalade fler kvinnor och män än den jämlikhetsdiskurs som ville se rättvisa skipad. Det går inte heller att undgå att höra ett ironiskt tonfall, ett *understatement*, i talarens ord om skillnaderna i kapacitet mellan män som fick rösta och kvinnor som inte fick det.

Ibland betonades kvinnligheten, ibland helt enkelt att vara kvinna, ibland kvinnan som individ: som en sällsynt individ. En talare menade att om en kvinna kunde regera landet, och gjort det i sextio år, borde alla kvinnor kunna få rösträtt. Mötet avslutades med att deltagarna tillsammans sjöng ”God Save the Queen”.

Rösträttsförespråkarna var inte överens om vad som skulle uppnås genom kvinnors rösträtt. Basen för deras argumentering var skiftande men de kunde enas kring en förhoppning om förbättringar. Genusarbetsdelningen bleknade bort när rösträtten fokuserades, även om rätten till lönearbete ännu lovordades av flera som i övrigt satsade sina krafter på en kamp för ett politiskt medborgarskap. Kvinnors speciella moderlighet, moral och religiositet framhölls som viktiga för samhällsbyggandet. Det tidigare bredare jämlikhetskravet krymptes ihop till ett enda, som det viktigaste: *politisk jämlikhet*. Allt fler förde fram rösträtten som den prioriterade kvinnofrågan.<sup>49</sup>

49. London 1899 Vol. 3:1–31, 114–141.